

УДК 327

Концепції гегемонії у сучасній геополітичній науці

М.А. ШЕПЕЛЄВ

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ, Україна
E-mail: ma_shepelev@mail.ru**Авторське резюме**

У статті розглядаються основні концептуальні підходи до розуміння сутності й закономірностей функціонування і розвитку гегемонії у міжнародних відносинах. Аналізується внесок у розвиток досліджень гегемонії у міжнародних відносинах, який зробила школа світ-системного аналізу. Згідно з Ф. Броделем, гегемонія є проявом нерівності світу, остання виявляє структурні реалії, що дуже повільно стверджуються і дуже повільно зникають. Розглядається концепція послідовника Ф. Броделя, І. Валлерстайна, згідно з якою гегемонія відображає здатність певної держави перетворити одну частину міжнародної системи на своїх клієнтів, а другу – загнати в оборонну позицію. Розвиток «сучасної світ-системи» визначається Валлерстайном змінами гегемонії. Валлерстайн доводить, що одна держава має геополітичну можливість створювати стабільні системи нерівномірного суспільного поділу влади, що є елементом нормального функціонування капіталістичної світ-економіки. Також відзначається, що закономірності злетів і падінь світових лідерів — гегемонів - розглядаються у дослідженнях багатьох вчених, серед яких Джордж Модельскі. Він розвиває теорію приблизно столітніх циклів світового лідерства, використовуючи поняття «відбір» для характеристики процесу змагання й утвердження держав у цій ролі. Серед концепцій гегемонії також виділяється монополярна концепція Ч. Краутхаммера, за якою справжня геополітична структура світу після «холодної війни» – один полюс світової сили, який складається із США як вершини індустріального Заходу. Аналізується й концепція світових гегемоній П. Тейлора, в якій виокремлюються конкурентні та неконкурентні ери, що змінюють одна одну, а також концепція імперіалізму Н. Фергюсона. У статті показується, що проблема гегемонії у 70-ті роки перейшла з суто теоретичної площини у площину практичної політики, ставши важливою складовою обґрунтування зовнішньополітичної стратегії великих держав.

Ключові слова: гегемонія, монополярність, імперіалізм, гегемонізм, світове лідерство, сучасна світова система.

Concept of hegemony in contemporary geopolitical science

M.A. SHEPELYEV

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnepropetrovsk, Ukraine
E-mail: ma_shepelev@mail.ru**Abstract**

The article discusses the main conceptual approaches to understanding the nature and patterns of functioning and development of hegemony in international relations. Analysed the contribution to the development of research hegemony in international relations, which has made the school world-system analysis. According to its founder F. Braudel, the hegemony of the world is a manifestation of inequality, the latter reveals the structural realities that are approved very slowly, very slowly disappear. The concept of a follower of Fernand Braudel, Emmanuel Wallerstein, according to which the hegemony reflects the ability of a particular state to make one part of the international system to its customers, and the second - to drive into a defensive position. The development of the «modern world-system» is defined by Wallerstein changes hegemony. Wallerstein argues that the State has the ability to create a stable geopolitical system of unequal social division of powers, which are part of the normal functioning of the capitalist world-economy. It is also noted that the pattern of ups and downs of world leaders - hegemony - are considered in the research of many scientists, including George Modelski. He develops a theory about hundred-year cycle of global leadership, using the term «selection» to describe the process of competition and the adoption of this role. Among the concepts of hegemony also highlighted the Charles Krauthammer's conception of monopolarity, on which the present geopolitical structure of the world after the «cold war» - one pole of world power, consisting of the United States as the top of the industrial West. Analyzed the Peter Taylor's conception of global hegemony, which distinguishes the competitive and non-competitive era, successive, and the Nail Ferguson's conception of imperialism. The paper shows that the problem of hegemony in the 70-th years passed from the purely theoretical plane into practical politics, becoming an important component of foreign policy studies major powers.

Key words: hegemony, unipolarity, imperialism, hegemonism, global leadership, modern world-system.

Однією з найважливіших ознак сучасного світу є загострення боротьби за гегемонію. Воно пов'язане з кризою політики однополярного ге-

монізму, що її здійснюють США в різних варіаціях протягом останньої майже чверті століття.

Відзначимо, що широко розповсюджене у

© М.А. Шепелєв, 2013

суспільних наук поняття «гегемонія» характеризує панівні позиції певної політичної сили, соціальної групи, класу, нації, держави, які дають їй змогу користуватись усіма вигодами від монопольного контролю над розподілом владних ресурсів у суспільній системі відповідного рівня. Проблема гегемонії в різних її вимірах вже тривалий час розглядається у філософській, соціологічній та політичній літературі. Так, добре відому концепцію гегемонії пролетаріату розробили основоположники марксизму. Вищою формою гегемонії робітничого класу вони вважали диктатуру пролетаріату. Загалом гегемонія розуміється як поєднання впливу та верховенства, що переходить у панування над світом з неминучими елементами диктатури та/або придушення незгодних.

Відомий теоретик марксизму Антоніо Грамші розглядав культурну гегемонію, насамперед у значенні ідеологічного панування, як інструмент досягнення суспільної злагоди. Він визначав гегемонію як «культурне панування одного класу над іншим, що досягнуто за допомогою технології консенсусу через управління змістом культурних форм і головних установ». На його думку, гегемонія має два виміри: горизонтальний – класовий союз під керівництвом одного класу та вертикальний – піднесення цього класу до загальнонаціонального рівня. У результаті одночасного руху «вшир» (встановлення класових союзів) та «вгору» (перехід від економічного рівня до політичного, від базису до надбудови) формується «історичний блок» – єдність базису і надбудови. Чи не найбільший внесок у розвиток досліджень гегемонії у міжнародних відносинах зробила школа світ-системного аналізу. Згідно з концепцією його основоположника, французького соціолога і історика Фернана Броделя, кордони «світу-економіки» розташовуються там, де починається інша економіка того самого типу, вздовж певної зони, перетинати яку було вигідно з економічного погляду лише у виняткових випадках. Як правило, ці кордони постають не надто активними зонами. Ієрархізований характер простору сприяє виникненню різних видів нерівності, різниці потенціалів, за допомогою якої забезпечується функціонування «світу-економіки». Простір кожного «світу-економіки» містить три ареали: вузький центр, другорядні достатньо розвинуті області та величезна зовнішня периферія, ледве втягнута у грошову економіку та поділ праці. Бродель звертав увагу на те, що будь-яке надто дешево життя є вже само по собі показником слабого розвитку.

Політичним відображенням європейського «світу-економіки» він вважав систему європейської рівноваги. На його думку, концерт європейської рівноваги – це давній процес, що розпочався з часів конфлікту Капетингів з Плантагенетами. Метою цієї системи було створення та підтримка периферійних і напівпериферійних районів, де ніколи остаточно не зникла взаємна напруженість так, щоб не потрапляла під загро-

зу могутність центру. Політика також має своє «серце» – невеличку зону, звідки спостерігали за близькими та далекими подіями. Так само й культура є членуванням простору, з послідовними колами: в епоху Відродження – Флоренція, Італія, решта Європи. Культурна єдність Європи завжди сприяла економічним обмінам і навпаки. Але нанесені на карту культура і економіка можуть навіть суперечити одна одній: Флоренція, а не Венеція у XV–XVI ст., Рим чи Мадрид, а не Амстердам у XVII ст., Париж, а не Лондон у XVIII–XIX ст. були культурними центрами Європи.

З настанням Нового часу першість економіки стає дедалі вагомішою: вона орієнтує, порушує рівновагу, впливає на інші порядки. Вона надмірно посилює нерівність, замикає у бідності та багатстві співучасників «світу-економіки», надовго нав'язуючи їм певну роль. За словами Броделя, «бідна країна бідна тому, що вона бідна», «експансія зумовлює експансію», «країна збагачується, оскільки вже є багатою». Нерівний обмін в нього постає як творець нерівності у світі і навпаки – нерівність світу, що невпинно створювала обміни, є стародавньою реальністю. А співвідношення сил між націями впливає іноді з дуже давнього стану речей: дуже складно розірвати хоча б раз пережитий у минулому стан залежності. Згідно з Броделем, нерівність світу виявляє структурні реалії, що дуже повільно стверджуються і дуже повільно зникають [1].

Згідно зі світосистемною концепцією послідовника Броделя, американського соціолога Іммануїла Валлерстайна, гегемонія – не стільки стан, скільки кінцева фаза рухомого континууму, який характеризує відносини між великими державами. На початку континууму – гостра конкурентна боротьба в умовах відносної рівноваги сил. Гегемонія відображає здатність певної держави перетворити одну частину міжнародної системи на своїх клієнтів, а другу – загнути в оборонну позицію. Розвиток «сучасної світ-системи» визначається Валлерстайном змінами гегемонії. Вона означає, що одна держава має геополітичну можливість створювати стабільні системи нерівномірного суспільного поділу влади. Матеріальна база гегемонії – більша ефективність певної держави в агроіндустріальному виробництві, торгівлі та фінансах, що забезпечує не тільки панування на світовому ринку, а й активне проникнення на внутрішні ринки інших країн. Гегемонія виникає як елемент нормального функціонування капіталістичної світ-економіки (КСЕ), котрий знав лише три гегемонії: Сполучені провінції (Голландія) – 1620–1672 рр.; Великобританія – 1815–1873 рр.; США – 1945–1973 рр. Голландська гегемонія зробила можливим сам КСЕ як історичну соціальну систему; британська гегемонія зміцнила її фундамент; американська гегемонія максимально розширила та поглибила КСЕ і водночас вивільнила ті сили, що мають привести «сучасну світ-систему» до занепаду.

Гегемонія, згідно з І. Валлерстайном, характеризується чотирма особливостями: 1) послідовність досягнення і втрати гегемонії: агропромислова сфера – торгівля – фінанси. Період максимальної гегемонії припадає на її закінчення в агропромисловій сфері. Втрата фінансової гегемонії є, як правило, втратою гегемонії взагалі або близьким до цього станом; 2) політико-ідеологічний захист усіма державами-гегемонами «глобального лібералізму»; акцентування принципу «вільної торгівлі» на шкоду меркантилізму; 3) військово-морська перевага держави-гегемона; у період зростаючої гегемонії майбутній гегемон не надто прагнув створювати сухопутні армії і робив це лише тоді, коли стикався з противником, який прагнув перетворити КСЄ на «світ-імперію»; 4) гегемонія забезпечується під час світових війн, що тривали, як правило, 30 років. У Тридцятилітній війні (1618–1648) голландські інтереси взяли гору над інтересами Габсбургів, у революційних та Наполеонівських війнах (1792–1815) англійці взяли гору над французами, а в тридцятилітніх «американо-німецьких» війнах США перемогли Німеччину.

Результатом встановлення гегемонії Валлерстайн вважає періоди миру в «сучасній світ-системі»: це не повна відсутність війн, а мир між наддержавами – привілейованою групою держав, які мають достатньо великі розміри та багатство, щоб забезпечити міцну фінансову базу для розвитку військового сектора. Періоди гегемонії історично нетривали (25–50 років). Цикли гегемонії пов'язані з віковими трендами. Ці процеси є результатами тривалої конкурентної експансії, яка приводить до особливої концентрації економічної та політичної влади [2].

Як відомо, закономірності злетів і падінь світових лідерів — гегемонів - розглядаються у дослідженнях багатьох вчених, серед яких також Джордж Модельскі. Він розвиває теорію приблизно столітніх циклів світового лідерства. Довгі цикли глобальної політики, які він виокремлює, характеризують піднесення та занепад певної світової держави. Глобальними лідерами були Португалія, Нідерланди, Великобританія й США (претендували Іспанія, Франція й Німеччина). Відповідно до цієї теорії, у 1945 р. США (до цього успішно пройшовши всі згадані фази) змінили як світового лідера Великобританію. З 1973 по 2000 р. формувався «порядок денний» на новий строк лідерства знову-таки США, а з 2000 по 2026 р. запланована чергова фаза «побудови коаліцій» на наступний великий цикл у світовій політиці, що повинен розпочатися орієнтовно в 2050 р. Для Дж. Модельскі глобальне лідерство – це позиція, санкціонована систематичним, колективним процесом, а не результат індивідуальних зусиль, могутності держави або її виробничого потенціалу. Саме тому він використовує поняття «відбір» для характеристики процесу змагання й утвердження держав у цій ролі. Відбір – механізм, завдяки якому здійснюється ви-

бір між кандидатами та їхнім політичним курсом на роль світового лідера. Використання концепту «накопичення досвіду» також проясняє, що ми маємо справу з роллю, що здобувається в результаті еволюційного розвитку.

Запропонована Дж. Модельскі теорія передбачає, що нація-держава стає глобальним лідером, успішно пройшовши чотирьохетапний процес відбору або «розвитку», що складається з «постановки проблем», «створення коаліцій», «макровирішення» й «виконання», а також набувши або виявивши характеристики, необхідні для проходження відбору на роль лідера, а саме: політико-стратегічну організацію для забезпечення глобального впливу, передову економіку, відкрите суспільство та відповідальність щодо глобальних проблем. Водночас т. зв. челенджери не стають лідерами, тому що вони не можуть пройти процес відбору й програють, зокрема, у фазі «макровирішення», бо в них недостатньо характеристик, необхідних для цієї ролі [3].

На хвилі ейфорії від «перемоги» США в «холодній війні» Чарльз Краутхаммер запропонував монополярну модель, вважаючи, що «однополярний момент» триватиме 30–40 років. У праці «Однополярний момент» (1990) він доводив, що справжня геополітична структура світу після «холодної війни» – один полюс світової сили, який складається зі США як вершини індустріального Заходу. При цьому він вважав, що гегемонія надає США потенціал і відповідальність діяти в односторонньому порядку у разі потреби. Згодом він навіть дійшов думки, що «однополярний момент стає однополярною ерою». Тривалість монополярності, на його думку, залежатиме значною мірою від того, чи схвалюється вона американцями або розглядається як трудність – тому що США надто гарні для світу (критика ізоляціоністів) або тому що вони не дуже гідні його (критика ліберальних інтернаціоналістів).

Основні риси монополярного світу:

- наявність єдиного світового лідера, що очолює коаліцію своїх сателітів, за відсутності будь-якої глобальної сили, здатної протистояти йому;
- розкол світу на єдиний глобальний «уніполь» і глобальну периферію;
- наявність єдиної еталонної системи цінностей та способів життя, яка поширюється в усьому світі;
- наявність універсального механізму світового владарювання, який виключає будь-які форми справжнього державного суверенітету та права народів;
- силове придушення роздроблених та атомізованих державних утворень, які можуть становити опозицію мондіалізму.

На думку Ч. Краутхаммера, «монополярність не означає прагнення діяти поодиноці. Якщо можливо, кожен діє спільно з іншими. Однобічність просто означає, що один не повинен робити себе заручником інших» [4].

Доводячи історичну унікальність монопо-

лярності, Ч. Краутхаммер переконував, що в американської гегемонії немає серйозних ворогів історичної давнини першого порядку, однак США зазнають серйозної загрози своєму пануванню й безпеці, яка виходить з віддаленого джерела – островів держав-вигнанців (деякі з яких пов'язані з транснаціональними терористами), що володіють ЗМЗ. Утвердження американського лідерства в міжнародній боротьбі з тероризмом (на тлі нездатності жодної з провідних світових держав узяти на себе аналогічну місію) Краутхаммер назвав одним з головних досягнень США. Але водночас він визнав, що це стало випробуванням і для них. За його словами, «якщо у розпочатій війні США програють, то вся створена після Другої світової війни структура відносин у рамках Західного світу з відкритими кордонами щодо вільної торгівлі та навігації, відкритими товариствами почне розпадатися».

У 2006 р. Ч. Краутхаммер заявив, що могутність США досягла апогею в березні 2005 р., коли розпочався рух за вигнання Сирії з Лівану, що виник безпосередньо за першими після повалення Саддама Хусейна виборами в Іраку і «проблесками» позитивних політичних змін в Єгипті, Саудівській Аравії і Кувейті. Тепер «однопольний момент скінчився», – проголосив він, підсумовуючи невдачі США на Близькому Сході. Втім, піддаючи критиці зовнішню політику останніх американських адміністрацій, Краутхаммер все ж вважає, що й через два десятиліття після того, як у результаті розпаду СРСР з'явився однопольний світ, питання збереження свого панування або відмови від нього є предметом вибору самих США. На відміну від Ч. Краутхаммера та інших американських поміркованих неоконсерваторів, І. Валлерстайн, який представляє погляди лівого крила американського політико-академічного співтовариства, значно раніше дійшов висновку, що США вступили у фазу занепаду власної гегемонії, яку вони підтримували з 1945 р. Тиск на них стане значно сильнішим, ніж будь-коли в їхній історії. США втратили свою виробничу перевагу, ще зберігають перевагу в галузі торгівлі та фінансів, а перевага їх політичної та військової могутності вже не є настільки приголомшливою. Значно ослабла їх здатність нав'язувати свою волю союзникам і пригнічувати слабких. З огляду на це, Валлерстайн вважає, що світ нині знаходиться на початку процесів найбільшої перебудови системи альянсів і союзів. Проте, «гегемонія має свій жировий запас, за рахунок якого можна проіснувати деяку кількість років». У своїй концепції світових гегемоній британський геополітик і політичний географ Пітер Тейлор вирізняє конкурентні та неконкурентні ери, що змінюють одна одну.

Перша неконкурентна ера тривала з початку епохи Великих географічних відкриттів (кінець XV ст.) до початку XVIII ст. Єдиними метрополіями в той період були Іспанія і Португалія, а об'єктом оволодіння – Іберійська Америка. Одні-

єю з найзначніших подій першої неконкурентної ери було укладення Тордесільясського договору в 1494 р. Перша конкурентна ера припадає на XVII – початок XIX ст.: час боротьби Іспанії, Португалії, Нідерландів, Великобританії та Франції і меншою мірою балтійських держав – Данії, Швеції і Пруссії. Головні події цієї епохи пов'язані з англо-французькими війнами, що завершилися падінням імперії Наполеона. Друга неконкурентна ера – час від промислової революції кінця XVIII ст. до 70-х рр. XIX ст., який характеризується відносно мирним співіснуванням провідних метрополій – Великобританії і Франції. Друга конкурентна ера (остання третина XIX – перша чверть XX ст.) пов'язана з занепадом гегемонії Великобританії. У цілому в боротьбі за колонії беруть участь старі метрополії – Великобританія і Франція, і нові – Бельгія, Німеччина, Італія, Японія і США. З безлічі подій, що відбувалися в другу конкурентну епоху, Тейлор виокремлює як найбільш значне боротьбу за африканські колонії. Поряд з гегемонією Тейлор розглядає імперіалізм як інший тип світового панування, під яким він розуміє «відносини панування-підпорядкування між ядром і периферією». Він вирізняє формальний імперіалізм, який передбачає юрисдикцію над периферійним районом, та неформальний імперіалізм, який є, по суті, однією зі складових гегемонії – тобто неформальним контролем держави над периферійними і напівпериферійними районами. Досліджуючи імперіалізм у циклічній динаміці його розвитку, він створює концепцію періодизації колоніальної активності. Він вирізняє дві довгі хвилі колоніальної експансії і скорочення колоній: перша – відповідає життєвому циклу європейських колоній в Америці, а друга – колоній в Азії та Африці. Процес колонізації, згідно з Тейлором, включає три фази: створення колонії, реорганізація її території і передання суверенітету. Антиподом колонізації є процес деколонізації, який охопив два основних періоди (хвилі): ліквідація колоній Іспанії та Португалії в Латинській Америці в першій третині XIX ст.; здобуття незалежності державами після Другої світової війни.

У книзі «Британія і «холодна війна». 1945 р. як геополітичний перехід» (1990) Тейлор використовує поняття «геополітичного світового порядку» («geopolitical world order»), який означає геополітичний режим гегемонії з боку будь-якої історичної держави-гегемона у міжнародній світовій системі, і зауважує, що геополітичний порядок перед холодною війною «закінчив світовий порядок британської спадщини (British Succession)». І нацистська Німеччина, і США мали однакові плани світового панування (Weltherrschaft) і обидві країни були залучені до боротьби за роль світового гегемона як спадкоємця британського порядку (Pax Britannica): На цій підставі він стверджує, що «ми можемо розглядати обидві світові війни як бій за британську спадщину між Німеччиною і США» [5].

Після закінчення Другої світової війни, на думку Тейлора, можливі були три сценарії історичного розвитку, обумовлені геополітичними орієнтаціями СРСР, США і Великобританії, їх взаємними й альтернативними альянсами.

1. Альянс Великобританії та СРСР проти планів американської світової гегемонії (антигегемоніальний альянс або фронт). У контексті класичної дипломатії, у тому числі дипломатії Великобританії з її фокусом на системі балансу сил, цей альянс був би найбільш функціональним: дві слабші сили об'єднуються проти гегемоніальної сили для того, щоб створити новий баланс сил у повоєнному світі й цей баланс надалі підтримувати.

2. Альянс США і СРСР проти Великобританії (антиімперіалістичний, антиколоніальний альянс).

3. Альянс Великобританії і США проти СРСР (антисоціалістичний альянс). Саме ця альтернатива була реалізована і призвела до виникнення «холодної війни». Але антисоціалістичний альянс, основним архітектором якого в Європі був У. Черчилль, по суті, розколов Європу, і після проголошення доктрини Трумена, у результаті якої вся Західна Європа була включена в поле впливу американської доктрини Монро, плани незалежної Європейської федерації були приречені на провал.

У рамках цього альянсу США знищили Британську імперію, яка незабаром перестала існувати, перетворили Великобританію фактично на васальну державу, що прямує у фарватері американської зовнішньої політики. Колись всемогутній Джон Булл перетворився на денщика «дядька Сема». Іншими словами, саме антисоціалістичний альянс призвів до краху Британської імперії.

Щоправда, інший відомий британський історик і геополітик Найл Фергюсон шукає коріння занепаду Британії раніше, на початку ХХ ст. Він вважає, що Великобританії не слід було вступати в боротьбу з Німеччиною в 1914 р., бо її жертви у Першій світовій війні не були врівноважені територіальними та іншими придбаннями. Британія надірвалася в тій війні, що й визначило крах її імперії у ХХ ст. Німеччина ж прагнула, за цією версією, лише до лідерства в континентальній Європі та усунення небезпеки, що виходила від Росії і начебто не загрожувала морській могутності Великобританії.

На думку Н. Фергюсона, Британська імперія довела, що імперія – форма міжнародного правління, яка може функціонувати не тільки в інтересах панівної держави. Вона прагнула глобалізувати не лише економіку, а й правову і політичну системи. Навпаки, експеримент з управління світом без імперії він не визнає успішним. Постімперіалістична епоха характеризується двома протилежними тенденціями: економічної глобалізацією і політичної фрагментацією: перша сприяла економічному зростанню, хоча його плоди розподілялися вкрай нерівномірно, друга

асоціюється з проблемами громадянської війни і політичної нестабільності, які відіграли основну роль у руйнуванні найбільш розвинутих країн світу.

У сучасному світі тільки одну силу – США – Н. Фергюсон вважає здатною відігравати роль імперії. Порівнюючи США з Британською імперією, він зазначає, що, як нині США, Британія не прагнула керувати чвертю всього простору земної кулі. Її імперія виникла як мережа розташованих на узбережжі баз і неформальних сфер впливу, багато в чому нагадуючи американську «імперію» після 1945 р. Але реальні й відчутні загрози її комерційним інтересам постійно підштовхували Британію до переходу від неформального до формального імперіалізму. Сучасна зовнішня політика США також асоціюється з «дипломатією канонерок», здійснюваною Британською імперією за її вікторіанського розквіту, коли будь-які, навіть зовсім незначні, проблеми на периферії можна було залагодити блискавичним «точковим ударом». Але, на відміну від Британії, США не мають сили, енергії, щоб експортувати свій капітал, людей і культуру в ті відсталі країни, які цього найгостріше потребують і які в разі ігнорування їхніх вимог можуть утворити серйозну загрозу їх безпеці. За його словами, «це імперія, яка не наважується назвати своє ім'я. Це імперія, яка заперечує те, що вона імперія». Водночас Фергюсон вважає, що американці не називають свою країну імперією тому, що їх держава виникла в боротьбі з британською короною в 1770-х рр. під час антиімперської Війни за незалежність [6].

Проблема гегемонії у 70-ті роки перейшла з сфери теоретичної площини у площину практичної політики, ставши важливою складовою обґрунтування зовнішньополітичної стратегії великих держав. Так, у теоріях Мао Цзедуня і Ден Сяопіна серйозна увага приділяється боротьбі проти гегемонізму. Ця боротьба, на думку останнього, зберігає свою актуальність по «лінії Схід – Захід», оскільки хоча «світова війна може бути відстрочена, але випадкові інциденти і локальні конфлікти передбачити не можна». Їх джерелами є як «глобальний, так і регіональний гегемонізм». Під силами «глобального гегемонізму» розуміються США, а під силами «регіонального гегемонізму» – Японія. Ще в середині 70-х років Ден Сяопін обґрунтовував, що «США і СРСР утворюють перший світ. Країни Азії, Африки і Латинської Америки, що розвиваються, а також країни інших районів, що розвиваються, – третій світ. Розвинуті країни, розташовані між цими двома світами, – другий світ». Таким чином, у відомій концепції «трьох світів» перший світ – це наддержави, що здійснюють політику глобального гегемонізму. Вони звинувачувалися в тому, що «прагнуть захопити світ, використовуючи різні методи, прагнуть поставити країни, що розвиваються, під свій контроль, є головними експлуаторами в нашу епоху, новими вогнищами війни» і т. ін.

У сучасному світі США залишаються наймогутнішою державою. Американські витрати на оборону приблизно дорівнюють оборонному бюджету всіх інших країн, разом узятих. Колосальний вплив США безперечний, але вони більше не можуть нав'язувати свою волю, незважаючи на своє прагнення і постійне намагання продовжувати це робити.

Разом з тим не можна не погодитися з оцінками і висновками, зробленими ще у відомому виступі 10 лютого 2007 р. на Мюнхенській конференції з проблем безпеки Президентом Росії В.В. Путіним, який заявив тоді про неприйнятність і неможливість однополярної моделі для сучасного світу і підкреслив, що «односторонні, часто нелегітимні дії не вирішили жодної проблеми. Більше того, вони стали генератором нових людських трагедій і вогнищ напруженості». Роки, що минули після цього виступу, лише підтвердили правильність цих висновків [7].

Геополітична наука, основним законом якої є закон планетарного дуалізму, виходить з неприродності будь-яких форм однополярності, вважаючи закономірним відновлення біполярності після кожного порушення рівноваги. Під таким кутом зору слід розглядати й відновлення статусу Росії як самостійного глобального актора, підйом Китаю та зближення цих двох головних опонентів США на тлі кризи американської політики однополярного гегемонізму.

В самих США не виключають перетворення КНР у наддержаву, визнаючи, що такий статус Китаю містить загрозу безпеці США не лише в районі Східної Азії, а й на інших ділянках світової політики, наприклад на Близькому Сході та в Центральній Азії. З урахуванням цього політика «залученості» Китаю до світової стратегії США доповнюється політикою «стримування», передусім у питаннях військової безпеки, крім

того, США повинні енергійніше втручатися у внутрішні аспекти політики Китаю з метою змінити соціалістичний характер суспільства на користь ринку і демократії, тобто на користь капіталізму. У низці пропонуванних заходів зі стримування Китаю – посилення військових відносин між Японією і Південною Кореєю, стимулювання політико-військової співпраці серед країн АСЕАН і висунення зустрічних вимог відносно о-вів Спратлі і Південнокитайського моря (Парасельських островів); заохочення японо-російської розрядки, включаючи вирішення питання про «північні території»; посилення військової співпраці між США і АСЕАН.

Щодо Росії, то після повернення на пост глави держави В.В. Путіна, який продемонстрував рішучість жорстко діяти у відстоюванні російських національних інтересів, була розв'язана потужна політико-інформаційна кампанія, спрямована на дискредитацію держави та її керівництва, свідченням чого стало, зокрема, нещодавнє безпрецедентне скасування офіційного візиту американського президента у Москву. Очевидно, що найбільше занепокоєння в США викликає перспектива створення спільного антиамериканського «фронту» Росії і КНР, із залученням до нього таких держав, як Іран, латиноамериканські країни (насамперед Венесуела), можливо – Індія. Воно доповнюється стурбованістю щодо планів Росії по створенню Євразійського Союзу на основі існуючого нині Митного Союзу Росії, Білорусі і Казахстану. Такий крок став би потужним імпульсом реінтеграційних процесів на пострадянському просторі, чого у Вашингтоні категорично не бажають допускати. Отже, на тлі великої й зростаючої пожежі на Близькому Сході загострюється боротьба за контроль над Євразією, від підсумків якої й залежатиме результат новітнього раунду боротьби за світову гегемонію.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV–XVIII вв. - Т. 3. Время мира / Фернан Бродель. - 2-е изд.; пер. с фр. Л. Е. Куббеля. - М.: Весь мир, 2007. - 752 с.
2. Валлерстайн И. Три отдельных случая гегемонии в истории капиталистической мир-экономики / Иммануил Валлерстайн // Ойкумена. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. - Вып. 1. -Х.: Константа, 2003. - С. 160-169.
3. Modelski G. World system evolution / George Modelski // World-system history: the social science of long-term change / Edited by Robert A. Denemark. - L.: Routledge, 2000. - PP.24-54.
4. Krauthammer Ch. The Unipolar Moment / Charles Krauthammer // Foreign Affairs. - Winter 1990/1991.
5. Taylor P. Britain and the Cold War. 1945 as Geopolitical Transition / Piter Taylor. - L.: Pinter Publishers, 1990.
6. Ferguson N. Empire: How Britain Made the Modern World / Niall Ferguson. - L.Penguin: 2004. - 448 p.
7. Путин В.В. Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности [Электронный ресурс] // Режим доступа http://archive.kremlin.ru/appears/2007/02/10/1737_type63374type63376type63377type63381type82634_118097.shtml

REFERANCES:

1. Brodel F. Materialnaya tsivilizatsiya, ekonomika i kapitalizm, XV–XVII vv. - Т. 3. Vremya mira. 2-e izd.; per. s fr. L. Ye. Kubbelya (Material civilization, economy and capitalism, fifteenth and eighteenth centuries). M.: Ves mir, 2007. 752 p.

2. *Vallerstajn I.* Tri odelnykh sluchaya gegemonii v istorii kapitalisticheskoy mir-ekonomiki (The three separate occasions in the history of the hegemony of the capitalist world-economy). *Oykumena. Almanakh sravnitelnykh issledovaniy politicheskikh institutov, sotsialno-ekonomicheskikh sistem i tsivilizatsiy.* Vyp. 1. Kh.: Konstanta, 2003. P. 160-169.
3. Modelski G. World system evolution. *World-system history: the social science of long-term change* (Edited by Robert A. Denemark). L.: Routledge, 2000. P.24-54.
4. Krauthammer Ch. The Unipolar Moment. *Foreign Affairs.* Winter 1990/1991.
5. Taylor P. *Britain and the Cold War. 1945 as Geopolitical Transition.* L.: Pinter Publishers, 1990.
6. Ferguson N. *Empire: How Britain Made the Modern World.* L.Penguin: 2004. 448 p.
7. *Putin V.V.* Vystuplenie i diskussiya na Myunkhenskoj konferentsii po voprosam politiki bezopasnosti (Presentation and discussion at the Munich conference on security policy). Access mode: http://archive.kremlin.ru/appears/2007/02/10/1737_type63374type63376type63377type63381type82634_118097.shtml

Шепєлев Максиміліан Альбертович – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, буд. 72, 1-й корпус, ауд. 716
Телефон: +38 (056) 374-98-69, E-mail: ma_shepelev@mail.ru

Shepieliev Maksymilian Albertovych – doctor of political sciences, Full Prof., head of the department of international relations
The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university
Address: 72, Gagarin Avenue, 1st building, room 716, Dnipropetrovsk, 49010
Phone: +38 (056) 374-98-69, E-mail: ma_shepelev@mail.ru